

Wstęp

Aktualny, XXII już numer rocznika „Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej” nosi tytuł *Warunkiem trwałości jest przemiana. Parafrazy, kontynuacje i aluzje literackie*. Proponując ten temat, nie zamierzaliśmy ograniczać się do dzieł pisanych, powstałych na przestrzeni dziejów (tekstów literackich, okolicznościowych i użytkowych). Zakładamy bowiem, że używanie i rozumienie aluzji literackiej stanowi wyraziste świadectwo przynależności do danego kręgu kulturowego, połączonego wspólnotą znajomości pewnego kanonu dzieł, co potwierdza zarazem wspólnotę fundamentalnego systemu wyznawanych wartości. Kanon ów może być zdumiewająco trwały i żywotny (kontynuacje) lub też podlegać modyfikacjom, zmieniając się dla kolejnych pokoleń i stanowiąc odbicie różnorodnych wpływów kulturowych (odmiany parafraz w zakresie języka, stylu, tematu i tonu; nawiązania polemiczne i stylizacyjne – w tym parodia czy pastisz). Wyszliśmy bowiem z być może nieco prowokacyjnego założenia, że tradycja, która ma pozostawać żywa, musi być wykorzystywana i przekształcana także w sposób dyskusyjny czy obrazoburczy. Mamy nadzieję, że rozważania nad literackimi echem i lustrami zaowocowały powstaniem zbioru artykułów, które przekonująco zilustrują tytułową tezę – to właśnie przemiana umożliwia trwanie. Gdyż przemiana, przeobrażenie i przekształcenie to nie tylko świadectwo dyskusji z tradycją, po której śladach stępują następcy, to przede wszystkim znak jej żywotności i warunek jej istnienia.

Owa przemiana, która stanowi myśl przewodnią numeru, rozumiana jest w sposób bardzo szeroki. Autorów rozpraw interesowały bowiem rozmaite dziedziny i kręgi tematyczne takie, jak funkcjonowanie wielkich postaci literackich, a także mitów kulturowych w literaturze i kulturze popularnej (np. bohaterów Prusa czy Dickensa), „długie trwanie” określonych motywów literackich oraz ich przekształce-

nia, odzwierciedlenie problematyki kontynuacji i aluzji w sferze języka literackiego, wykorzystanie znanych modeli komunikacyjnych w dyskursie publicznym (m.in. w prasie i reklamie, nierzadko w sposób nieoczywisty – polemiczny lub wręcz manipulacyjny). Inspirację badawczą mogły stanowić bezpośrednie nawiązania do konkretnych utworów, pojmowane jako aluzje literackie czy wręcz kontynuacje tekstów niedokończonych, jak w przypadku zagadki ostatniej, dramatycznie urwanej powieści Dickensa, która fascynuje kolejne pokolenia czytelników i badaczy (artykuł Aleksandry Budrewicz *Dickens, Drood i domysły*). Przetransponowanie znanych wątków i postaci może mieć zupełnie inny charakter, jak dzieje się to w relacji współczesnej powieści *Powrót Wolanda albo nowa diaboliada* Witalija Ruczinskiego wobec *Mistrza i Małgorzaty* Michaiła Bułhakowa: być potraktowane jako swoisty hołd dla wielkiego pierwowzoru, a zarazem „ciąg dalszy”, podejmujący grę z arcydziełem na własnych zasadach, już na polu kultury popularnej. Temu przekształcaniu „wielkiej literatury” w tekst ludyczny poświęca uwagę Karolina Korcz, zastanawiając się, czy mamy tu do czynienia z pastiszem, czy z kontynuacją? Oczywistym (choć przewrotnym) sposobem odwołania do tekstu źródłowego jest polemika, która naśladując formę wzorca, wchodzi z nim zarazem w dyskusję i tworzy kontrastowo odmienny przekaz ideowy (co na rozlicznych przykładach pokazuje Krystyna Maksimowicz w artykule *Tarcia polemiczne, „responsy” i trawestacje w szermierce poetyckiej schyłku XVIII wieku*). Bywają też nawiązania mniej oczywiste, jak zacieranie się granic między tropami retorycznymi (Wojciech Ryczek, *Metabasis: kilka słów o apostrofie*), krążenie motywów czy cytatów układających się w łańcuch kolejno odwołujących się do siebie utworów (Tadeusz Budrewicz, *Białe anioły z skrzydłami jasnemi*). „Konstelacja parafraz”. „Przetłumaczenie” dzieła na język innego twórcy (choćby w obrębie tego samego operowego medium) również wymusza jego metamorfozy, także te dotyczące treści i wymowy. Stały się one udziałem osiemnastowiecznych *Cyganów* Franciszka Dionizego Książczaka, wprowadzonych na scenę z nowym librettem przez Stanisława Moniuszkę jako *Jawnuta* w 1860 roku. Tę „romantyczną reinterpretację” analizuje w swoim tekście Agata Seweryn. „Odświeżenia” czy adaptacje międzygatunkowe nie zaskakują odbiorcy w takim stopniu jak zestawienie tekstów kultury, zdawałoby się, diametralnie odmiennych – jak wielka powieść z kanonu polskiej literatury dziewiętnastowiecznej i współczesny kryminalny serial amerykański – ukazują niespodziewane zbieżności i otwierają drogę do nowych interpretacji, dających „drugie życie” pozornie doskonale znanym bohaterom literackim. Czyni tak Bartłomiej Szleszyński w artykule *„Breaking Bad” kochanego Stacha. Wokulski jako antybohater*. „Pasożytniczność gatunkową” przekazu reklamowego, ukrywającego się pod maską felietonu, porady czy opowiadania, bada Agnieszka Bąbel na przykładzie międzywojennej kampanii prasowej Polskiego

Monopolu Tytoniowego, ukazując zarazem, w jaki sposób owe pozornie „ulotne jak dym” teksty użytkowe wpływały na gwałtowne przemiany obyczajów.

W części edytorskiej XXII numeru naszego pisma swoimi pasjami podzieliły się z nami badaczki różnych epok i specjalności. I tak z artykułu Aleksandry Błasińskiej można dowiedzieć się, na czym polegała „bratnia kontrola” Zenona Przesmyckiego nad powstawaniem przekładu *Magdaleny* Josefa Svatopluka Machara dokonanego przez Zofię Trzeszczkowską (piszącą pod pseudonimem Adam M-ski). W świat wierszowanych utworów okolicznościowych autorstwa Waleriana Gorzyckiego, poświęconych śmierci księcia Krzysztofa Radziwiłła (zmarłego w 1640 roku), wprowadziła czytelników, objaśniając realia w nich przywoływane, edytor tekstów staropolskich Mariola Jarczykowa. Swoją ocenę e-edytorstwa w Polsce na przykładzie zaproponowanych szkolnym użytkownikom elektronicznych publikacji podręcznikowych Ministerstwa Edukacji Narodowej, rozpoczętych w ramach programu „Cyfrowa szkoła”, przedstawia Ewa Miłucha.

Bogaty w tym numerze dział recenzji reprezentują Igor Barkowski z głosem w dyskusji o zaletach i wadach edycji okolicznościowej *Mów sejmowych 1788-1792* Juliana Ursyna Niemcewicza (wybór i oprac. Aleksander Czaja), określanej jako „oryginalny anachronizm edytorski”, czy też Grażyna Borkowska pochylająca się w tekście o nieco prowokującym tytule *Prus pisze wiersze* nad badaniami Tadeusza Budrewicza poświęconymi „produkcji” wierszowanej w „niepoetyckim” okresie drugiej połowy XIX wieku. Katarzyna Kościwicz podejmuje próbę oceny pracy zbiorowej zespołu, który w serii „Badania Filologiczne nad Cenzurą PRL”, powołując się na niepublikowane dotąd źródła (pochodzące głównie z Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk), opracował i wydał jej ostatni tom, monografię pod Orwellowskim tytułem *1984. Literatura i kultura schyłkowego PRL-u*. Bożena Mazurkowska prezentuje prace młodych badaczy z Koła Naukowego Edytorów, działającego przy Katedrze Edytorstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, opublikowane w książkach zbiorowych *Literackie obrazy podróży* i *Doświadczenie* pod redakcją Moniki Urbańskiej. Na koniec Konrad Niciński omawia podjętą przez Kamilę Tuszyńską próbę usystematyzowania polskiego stanu badań nad narracją w powieści graficznej na podstawie dotychczasowych dokonań badaczy europejskich i amerykańskich.

Ikonograficzną część tomu tradycyjnie już stanowią opatrzone komentarzami prace studentów warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, będące plonem dorocznego konkursu, organizowanego przez dr Katarzynę Stanny w prowadzonej przez nią Pracowni Obrazowania dla Mediów na Wydziale Sztuki Mediów ASP. Krótkie opisy autorstwa młodych twórców podkreślają ich nieszablonowe i niezwykle bogate skojarzenia z tematem transformacji, przemijania i przemiany. W dyskretny, ale

bardzo piękny artystycznie sposób w tej właśnie części zaznaczono ważną rocznicę – 200 lat istnienia Uniwersytetu Warszawskiego, uczelni, która została założona w 1816 roku. To tutaj w 1994 roku powstało pismo „Napis”.

W podtytule naszego rocznika znajduje się bardzo wyraźne sprecyzowanie pierwotnego zakresu zainteresowań tym szczególnym i niezwykle bogatym obszarem literatury „nietypowej”, jaki tworzą teksty okolicznościowe i użytkowe. Obecny numer „Napisu” ma też szczególnie okolicznościowy charakter, a to ze względu na dwa wydarzenia *pro domo sua*, które w minionym roku 2016 stały się niespodziewanie udziałem naszej Redakcji. Mamy tu na myśli jubileusz czterdziestopięcioletnia pracy naukowej Redaktor Naczelnej, Profesor Barbary Wolskiej. Obszerną i wzbogaconą zdjęciami relację autorstwa Karoliny Goławskiej i Anny Petlak z tej radosnej i ważnej uroczystości zamieszczamy w dziale „Recenzje i sprawozdania”.

Zmienności jako podstawowego elementu kondycji ludzkiej i przemijania znanej postaci świata doświadczyliśmy bardzo mocno, gdy przyszło nam w tymże samym roku pożegnać jeden z filarów „Napisu”, który wydawał się tak pewnym i niewzruszonym oparciem – Profesora Janusza Tazbira, od narodzin naszego pisma chętnie służącego nam radą i pomocą. Niewątpliwie Profesor stał się nieodłączną częścią jego historii, początkowo jako członek Redakcji, a później zasiadający w „łóży” Rady Programowej pisma. Ten numer naszego rocznika poświęcamy Jego pamięci.

Mamy nadzieję, że powyższy krótki szkic stanie się zachętą do lektury XXII numeru „Napisu” – zachętą atrakcyjną zarówno stałych, jak i nowych Czytelników naszego pisma.

AGNIESZKA BĄBEL I AGATA GRABOWSKA-KUNICZUK